

**BRODA** (300) *sb f*

o oraz a jasne.

sg *N* broda (64). ◊ *G* brody (38). ◊ *D* brodzie (6). ◊ *A* brodę (86). ◊ *I* brodą (33). ◊ *L* brodzie (34).  
◊ *V* brodo (1). ◊ *pl N* brody (4). ◊ *G* bród (3). ◊ *A* brody (25). ◊ *I* brodami (1). ◊ *L* brodach (3); -ach  
(1), -ách (1), -(a)ch (1); -ach : -ách *KrowObr* (1 : 1). ◊ *indecl* (w *tekście obcym*) Broda (2).

*Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.*

1. Część twarzy poniżej dolnej wargi (33) : *March*<sup>1</sup> A4; Lanugo Pырwíffe włofy ná brodzye. *Murm* 54, 73; *ZapWar* 1530 nr 2397; *BartBydę* 48b; Oleiek łam Koczenkowy na brodzie włofy rołci kiedy nim namażelz brodę. *FalZioł* I 127d, I 2a, 27d [2 r.], 127d, II 19a, V 60v (8); Broda długa á konczata zna[mionuje] człowieka mądrego, dowcipne<sup>80</sup>, chytre<sup>80</sup> *GlabGad* 06, A7v, A8v, B [2 r.], N2v, O5v (10); *Mącz* 125d, 313a; I Brodą iefli poráftác niechce/ zmiefzay zftárą oliwą popioł z Bożego drzewká/ á pomázuy. *SienLek* 47v, 35v, 47v [2 r.], 81, T2; A tego węzeł dufił vpftroznej tkanice, Ktora pod brodą ftrzegła czubatej przełbice *KochMon* 32; *Calep* 514b.

2. Zarost na dolnej części twarzy; barba *Murm, Mymer*<sup>1</sup>, *Mącz, Calag, Calep; capillus, lanugo Mącz* (251) : *March*<sup>1</sup> A2 [2 r.]; *BierEz* Q3; *OpecŻyw* C, [79v], 156 [2 r.]; *PatKaz* III 120; *Murm* 54 [2 r.]; *Mymer*<sup>1</sup> 21v; *FalZioł* ‡ 4b, I 2a; broda [jest] rozeznanie męża od niewiałty. *BielŻyw* 137, 75, 132; PRzez brodę nicz infzego nie ma być rozumiano iedno włofi ktore roftą około vft ku dołowi, ktore połatinie zową barba *GlabGad* O4v; Broda poczyna rołć v otrokow po czternáfcie lat połpolicie *GlabGad* O4v, A7v [2 r.], A8, O4v [2 r.], O5 [4 r.], O5 źp (16); *MiechGlab* 11; *BierRozm* 26; *March*<sup>3</sup> T7; *LibMal* 1547/128, 1551/158v; *RejKup* bb5v; ten człowiek był bárzo wielki á piękny/ ktorego głowá y brodą widziáłá fie iáko naczyftśza wełná. *HistAl* Lv, A3v, I2v; *LubPs* dd3; *GroicPorz* k3v; *KrowObr* 118v, 119, 119v [2 r.], [244v], [253v]; Chodząc po brzegu morłkim/ człowieká ftárego Podkał/ [...] Nadobną siwą brodę áż do páłá máiac *RejWiz* 20, 4, 29, 31, 36, 46 (9); *RejFig* Bb7v, Dd2 [3 r.], Dd6; boć nie ná vrodzie/ Iłcie męftwo zależy/ ni ná wielkiey brodzie. *RejZwierz* 26, 28 [3 r.], 51 [2 r.], 88v, 106v, 140v [2 r.]; *BibRadz* 2.Reg 20/9, *Ps* 133/2; *OrzRozm* Q4; FRederyk rzeczony Bárbaroła od brody lifowátey/ brát Konradow/ kłiążę Szwabłkie/ ná Cefárftwo od Elektorow wybran *BielKron* 181v, 66v, 70v, 166v, 258, 360v (7); Lanugo, Mech teź pierwíza brodą która fie náprzod młodzińcom pułzcza *Mącz* 183c, 4c, 23b [2 r.], 34c, 95c, 226b (12); *SienLek* 48v; *RejAp* 180; Drugi záfię kiedy łobie vczeńze brodę/ zda fie łobie bárzo ftroyny *GórnDworz* L8, R8v; *HistRzym* [2], 2v [2 r.], 3 [6 r.], 4; *RejZwierc* 92, 135v [2 r.], 147v; *BudBib* Is 15/2, 3.Esdr 8/72; *BiałKaz* B; *PaprPan* E2v, Fv, K, Rv; *SkarJedn* 59; *SkarŻyw* 308; *MWilkHist* B4v; NOwy to fortél/ á máło fłychány/ Ná śrėbną brodę grzebień ołowiány. *KochFr* 12, 60, 101, 124, 131 [3 r.]; O brodo ftárożytna/ nie obiété brzemię: Iákoś z niebá zleciáłá ná tę niłką ziemię? *KochBr* 151, 150 [9 r.], 150 źp, 151 [5 r.], 152 [2 r.], 153; *BielSjem* 2; *PudłFr* 4, 51, 60, 75; Barba – Broda. *Calep* 123b, 483a; *SarnStat* 517, 927; Pytałz mię: kto to idzie w tey łzáfránney łzáćie, Y z tą brodą cíłáwą? *KlonWor* \*\* [2 r.], \*\*2, \*\*2v, 27 [3 r.], 28 [2 r.] (10).

*W charakterystycznych połączeniach: broda cisawa, czarna (3), krokosowa (2), lisowata (4), miedziana (2), płomienista, siwa (14), szedziwa, śrebrna.*

*Przysłowia:* Brodą nikogo Philoſophem á medrcem nie czyni. *Mącz* 23b.

Mędrzec ále tylko brodą nie vczynkiem. *Mącz* 23b.

Byś miał ták długi rozum/ iákoć brodą wiśi/ Nie dałbyś fie oſzukác *RejZwierz* 122.

*Zwroty:* »głaskać, muskać (się) brodę (brody, po brodzie)« [szyk zmienny] (6): *BielKom* E2; *RejFig* A3; Bo wnet tępego á boiázliwego vŕrzyłz gdj co chce poważnego mowić áliści on piętą wierci/ pálce íkubie/ brodę muſzcze *RejZwierz* 19v; Co wiedzieć co nam myſlą niewierni Pogáni/ Tą ręką głáſzcze brodę á s tyłu cie ráni. *BielSpr* c2; *PaprPan* H2; Skoro to nieprzyiaćiel ludzki vſtyłzak: począł obłápiác Theophilá/ y brodę ie<sup>80</sup> głáfkác *SkarŻyw* 171.

»(o-, po-) golić brodę, (o)golenie brody« [szyk zmienny] (34): *FalZioł* V 65v; *LibMal* 1545/94v; *HistAl* A2; *KrowObr* 119, 119v [4 r.], 120, 239v; *Leop Lev* 14/9, 19/7; Niekthorzy mężowie z Sychem z Sylo y z Sámaryey przyſzli/ tho ielt/ ośmđziefiąt mężow ogoliwſzy brody *BibRadz Ier* 41/5, *Ez* 5 arg, 5/1; Nie golcie brzytwą głowy áni brody. *BielKron* 36v; ANákletus Papież/ [...] Ten brody rofkazał kápłanom golić dla ſnadnieyſzego ſłużenia kielichá. *BielKron* 148v, 70v, 122v, 150, 346; *Mącz* 309c, 345b; *GórnDworz* L6; *HistRzym* 18, 26; *RejPos* 226; *BudBib Lev* 14/9, 2.Reg 10/4, *Bar* 5/30; *SkarJedn* 231; Golić brodę. Radere barbam. *Calag* 120a; *SkarKazSej* 706a [2 r.].

»(o-, u-) strzyc, postrzygać brodę, ostrzyżenie brody« [szyk zmienny] (8): *KrowObr* 119v [2 r.], 125; Mifibozeth też ſyn Saulow/ wyſſedł w drogę przeciwko krolowi nieumywſzy nog: áni oſtrziǳłſy brody *Leop* 2.Reg 19/24; Ieſli záś kto/ nie brody nie vſtrzyga/ y do tego náyduią winę: we zbroi powiedáią bárzo s nią zle. *GórnDworz* L6, L6; *Calag* 120a; *KlonWor* 33.

»brodę (u)farbować« [szyk zmienny] (3): *RejZwierz* 2v, 30v; ci ítarzy/ kthorzy fie w tákowych zabáwách kocháią/ chcą to pokazác/ iż nie íą ítarzy/ y dla tego więc owo fárbuią łobie brodę *GórnDworz* K2v.

»(za) brodę (wy)targać, brodę wrywać« (8): *OpecŻyw* 107v, 114v, 115; *TarDuch* C3, C4; [ludzie] ogień ná iego grobie vczyniwſzy/ pogáńſkim obyczáiem/ brody łobie tárgáli á ná ogień miotháli *BielKron* 322; *SkarŻyw* 30, 273.

»brodę zapuszczać, zapuścić, puszczający, broda zapuszczona« [szyk zmienny] (7): [*Adryjanus*] [...] Ten napirwey s Cefárzow począł brodę zápuſzczác. *BielKron* 149, 358; Submittere capillum, Zápuścić brodę. *Mącz* 227b; By Grekowie wroćić ſię do S. iednoſci chćieli/ nie ciężko by nam brody zápuścić. *SkarJedn* 236, 348; *SkarŻyw* 356; *Calep* 1117b.

*Wyrażenia:* »ognista broda« = *ogon komety*: Sindmého [!] dnia gwiazdy wſtyki [...] ognité brody z ſiebie wypuſzczá/ iako widámy kométy. *OpecŻyw* 193v.

*peryfr.* »siwa broda« = *starzec*: Przyſzedł do mnie iákiś mąż [...] Powiedzyał mi że rofkofz ná tym nędznym íwiece/ Nalepſza nádewſzytko/ [...] A ktoby był nie ſłuchał oney ſiwey brody. *RejWiz* 36.

*Zestawienie:* »hiszpańska broda« = *broda przystrzyżona w szpic*: BArtoſzu tyſy/ á z Hiſzpáńſką brodą/ Godzien by íálki zá ſwoią vrodą. *KochFr* 60.

*W przen* (1) :

*Zwrot:* »skuć brody«: Pánie młody/ Strzeż fie ſzkody/ [...] Bo przygody/ Czynią wrzody/ Iáko wody/ Gdzie złe brody/ Skąd więc ímrody/ Z złey goſpody/ Gdzie íkubą brody/ S pieklá zálátuią. *RejZwierz* A.

**a.** *Tytuł utworu J. Kochanowskiego (1)* : BRODA IANA KOCHANOWSKIEGO. *KochBr* 150.

**b.** *Charakterystyczny pęk sierści, piór, podbródek u zwierząt (9)* :

**α.** *U niektórych zwierząt pęk włosów pod pyskiem, na podgardlu, podgardłek (7)* : *Lifzka rzekła/koźle miły/ Rozumy cię omyliły: Ktorych w łwey brodzie mało małz BierEz H3v; RejFig Dd2; gdy chłop liedzi iáko kozieł z záfieszoną brodą RejZwierc* 54.

*Zwrot*: »brodę targać«: LEw gdy włnął ná słońcu/ Krolikowie máli/ Zbieżawšzy fie/ igráiąc/ brodę mu tárgáli. *RejZwierc* 118v.

*Wyrażenie*: »kozia broda« (3): *Aruncus Podgárdłek/ á kozia brodá/ to yeft kołmy które pod gárdłem wišą. Mącz* 17b; *Hirquina barba, Kozia brodá. Mącz* 156d; *Aruncus – Kozia broda. Calep* 100a.

**β.** *Grzebień podszyjny u kur, podgardłek (1)* : *Palea, Podgárdłek/ brodá/ álbo grzebień podšzeyny v kur. Mącz* 273b.

**γ.** *Miękkie wyrostki na podbródku u ryby (1)* : *ta riba muł iefth rzeczona [...] á ty ktore <lepiej> z nich łą/ ty maia bro<dę tym> fie żywią FalZioł IV* 37c.

**3.** *Zarost na ciele w dolnej części brzucha (2)* :

*Zestawienie*: »spodnia broda« (2): *Pecten Spodnyá brodá. Murm* 61; *pecten, barba inferior, spodnya broda BartBydg* 109b.

**4.** *W terminologii flisackiej dziób statku (2)* : *Ráfá iefth kámień/ co śiedzi pod wodą/ Y tego łzkutá niech nie tráca brodą/ Bo łkálá w wodzie záśiadłá od wieká KlonFlis F3; Drągiem to zową kędy Port záfárto/ [...] Przeto ty czekay/ áźci drąg odwiodą/ Nie tráçay brodą KlonFlis Hv.*

**5.** *bot.*

*Zestawienie*: »kozia, koźla broda« = *barba hirci, scorzonera silvestris (J. J. Woyts, Gazophylacium medico – physicum Lipsk* 1767); *ziele; hirci barba, barbula hircina Mącz; come, gerontopogon Calep; tragopogon Mącz, Calep (4:1): Barbula hircina, Kozia brodá/ Ziele yeft. Mącz* 23b; *Tragopogon latine, Hirci barba, Koźla brodá. Mącz* 460c; *Come – Kozia broda. Calep* 219b; *Tragopogon – wlyńnik, kozia broda. Calep* 1077a; *Gerontopogon – Kozia broda. Calep* 454a.

**6.** *n-pers (7)* : *LibMal* 1544/90; *ktore piędądze zostawil belna, na Vtciwego Voćiecha Brodę łkupiać onego ze mlina W Sulieczyńie ZapKóścier* 9; *wtory swadek slachetny pan woczyech broda lath mu bęńdancz* 76 *ZapKóścier* 68, 9 [2 r.], 9v, 68v.

*Synonim*: **2.** **α.**, **β.** *podgardłek.*

*Cf* **BRODONOS, BRODOSZEDNY, BRODZISZCZE**